

КРЕЦУЛ
Віктор Іванович

ДОБРОВІЛЬНА ВІДМОВА ВІД ЗЛОЧИНУ

В сучасних умовах боротьби з організованою злочинністю та корупцією однією з умов вдалого досягнення завдань щодо забезпеченості недоторканності правоохоронюваних інтересів є як посилення суворості меж кримінальної відповідальності, так і абсолютна відмова від їх застосування у випадках, прямо передбачених законом. Тому в процесі реалізації карної політики повинні застосовуватись не лише заходи кримінально-правового впливу на особу, а й такі, що надавали б такій особі можливість не вчиняти злочин, що нею готується, або вчинення якого уже розпочалося, і тим самим – уникнути кримінального переслідування. Сучасна тенденція розвитку кримінального законодавства України повинна бути спрямована саме на стимуляцію такого роду поведінки, яка і повинна бути закріплена у відповідних інститутах Загальної частини кримінального права України. Стимулювання соціально-схвальної, позитивної поведінки у вигляді добровільної відмови здійснюється шляхом обіцянки держави не притягувати особу до кримінальної відповідальності за початий злочин у разі остаточного припинення нею за своєю волею доведення цього злочину до кінця. Саме наявність таких інститутів та їх вдале застосування в практичній діяльності сприятиме дієвості та ефективній боротьбі з організованою злочинністю.

Досліджуючи інститут добровільної відмови від доведення злочину до кінця, необхідно наголосити, що йому з кінця XIX ст. приділялась стабільна та значна увага. У кримінально-правовій літературі дорадянського, радянського і сучасного періодів є доволі значна кількість наукових праць та досліджень, в яких приділялась увага тим чи іншим проблемам досліджуваної тематики. Зокрема, аналізувалось поняття добровільної відмови, особливості її відмежування від вимушеної тощо.

Вагомий внесок в дослідження інституту добровільної відмови зробили такі відомі та знані науковці, як Н. Н. Афанасьєв, М. М. Ахмедова, Н. В. Лясс, М. Д. Дурманов, Д. Є. Дядько, В. Д. Іванов, К. А. Панько, Н. Ф. Кузнєцова, А. Д. Сафронов, А. А. Тер-Акопов, В. Ф. Караулов та ін.

У той же час, слід відмітити, що на сьогодні зазначена проблема не має уже такої популярності, хоча на рівні підручників із кримінального права вона неодноразово піднімається. Однак, це не означає, що необхідність вивчати та удосконалювати інститут добровільної відмови відпала. Навпаки, існуючі нині розбіжності та суперечки вимагають подальшого вивчення та аналізу цієї проблеми.

Законодавче закріплення інституту добровільної відмови від вчинення злочину – один з яскравих проявів гуманізму держави в особі її

компетентних органів щодо реалізації державної політики в сфері боротьби зі злочинністю. Тому, на думку М. І. Мельника, М. І. Хавронюка, основне призначення добровільної відмови від доведення злочину до кінця полягає у попередженні і припиненні злочинів шляхом стимулювання відповідної поведінки, яка описана в ст. 17 КК України.

Соціальна сутність добровільної відмови полягає в тому, що особа розпочинає вчинення злочину, але в силу тих чи інших причин припиняє злочинну поведінку за власним бажанням, у зв'язку з чим злочинний результат не настає. Це свідчить про цілковиту (інколи часткову) втрату особою суспільної небезпечності. Стимулювання соціально-схвальної, позитивної поведінки у вигляді добровільної відмови здійснюється шляхом обіцянки держави не притягувати особу до кримінальної відповідальності за початий злочин у разі остаточного припинення нею за своєю волею доведення цього злочину до кінця.

Ознаками добровільної відмови від злочину є: а) остаточне припинення особою готування до злочину або замаху на злочин; б) відмова від злочину з волі самої особи; в) наявність у особи усвідомлення можливості довести злочин до кінця.

Остаточне припинення готування до злочину чи замаху на злочин означає остаточну відмову від доведення злочину до кінця, тобто дійсну і безповоротну відмову особи від вчинення задуманого нею злочину і відсутність наміру його продовжити. Перерва у вчиненні злочину, його зупинення, тимчасова відмова від доведення його до кінця не створюють добровільної відмови від злочину, бо не припиняється загроза, небезпека спричинення шкоди об'єкту, який охороняється кримінальним законом.

Не є добровільною відмовою від злочину і відмова від повторення посягання після закінченого замаху на злочин, оскільки винним зроблено все, що він вважав за необхідне для вчинення злочину, але з не залежних від нього причин злочин не був доведений до кінця і, зокрема, не настали суспільно небезпечні наслідки злочинів з матеріальним складом.

Друга ознака добровільної відмови – це не доведення злочину до кінця з власної (своєї) волі особи. Про зміст цієї ознаки свідчить не тільки назва самої відмови (добра воля), а й текст статті 15 КК, де замах на злочин визначається як діяння, яке не було доведено до кінця з причин, що не залежали від винного. З цих же причин не доводиться до кінця злочин і при вчинення готування до нього. При добровільній відмові від злочину особа свідомо, зі своєї волі, за власним бажанням припиняє злочинне посягання, не доводить його до кінця. Тут має місце, залежно від ступеня реалізації злочинного наміру, або бездіяльність такої особи, зокрема утримання від подальших дій, які безпосередньо спрямовані на

вчинення злочину, або відвернення настання злочинних наслідків. Ініціатива добровільної відмови (прохання, умовляння, або навіть погрози) може належати й іншим особам (наприклад, родичам, або жертві), але рішення про припинення злочинної діяльності приймає самостійно особа, яка добровільно відмовляється від доведення злочину до кінця.

Нарешті, останньою ознакою добровільної відмови є наявність у особи усвідомлення можливості довести злочин до кінця. Особа вважає, що відсутні причини (обставини), які вона не в змозі перебороти (подолати) для закінчення початого нею злочину, і їй вдасться за даних конкретних умов успішно його завершити. Наприклад, винний з метою згвалтування потерпілої довів її до безпорадного стану, застосувавши алкогольні напої чи наркотики і, усвідомлюючи, що він може довести злочин до кінця та ніхто йому не перешкодить це зробити, пожалів жертву і відмовився від згвалтування. Практика Верховного Суду в таких справах виходить з того, що «для визнання відмови від згвалтування добровільною потрібно встановити, що особа, маючи реальну можливість довести цей злочин до кінця, відмовився від нього і з власної волі припинила злочинні дії». Якщо ж особа припиняє злочинне діяння, відмовляється від доведення злочину до кінця, переконавшись у фактичній неможливості його успішного здійснення (завершення), – це не добровільна, а вимушена відмова, невдале злочинне посягання (наприклад, злодій намагався зламати сейф з коштовностями, але не зміг).

Усвідомлення можливості доведення злочину до кінця визначається суб'єктивним критерієм, тобто уявленням про це самої особи. Тому не має значення, чи існувала насправді така можливість. Наприклад, якщо суб'єкт з метою крадіжки грошей проникнув у приміщення каси, але, злякавшись відповідальності, сейф не зламав і залишив касу, не знаючи, що в сейфі не було грошей, то йдеться про добровільну відмову, хоча реальної можливості вчинення крадіжки в даній ситуації взагалі не було.

Мотиви добровільної відмови від доведення злочину до кінця можуть бути різними: усвідомлення аморальності діяння, каяття, бажання виправитися, страх перед відповідальністю, жалість, неvigідність вчинення злочину тощо. Вони (мотиви) не мають значення для визначення добровільної відмови від злочину і в цьому розумінні рівнозначні.

Добровільна відмова можлива тільки в незакінченому злочині, лише до моменту закінчення злочину, оскільки лише в цьому випадку особа може ліквідувати (припинити) створену нею небезпеку спричинення шкоди об'єкту, який охороняється кримінальним законом. Добровільна відмова виключається на стадії закінченого злочину, тому що мають місце всі елементи та ознаки складу злочину і відмовитися від завершеного посягання вже неможливо – воно незворотне. Коли відмова сталася вже після закінчення здійснення всіх дій, які винний планував виконати,

але злочин не було доведено до кінця з причин, не залежних від його волі, його дії треба кваліфікувати як закінчений замах на той злочин, що його винний хотів вчинити.

Отже, поняття закінченого злочину й добровільної відмови є взаємовиключним. Так, добровільна відмова від отримання хабара може відбутися лише до його прийняття. Тому наступне повернення хабара, не залежно від мотивів, не звільняє службову особу від кримінальної відповідальності за цей злочин.

Відповідно до статті 17 КК, добровільна відмова від злочину є самостійною підставою для не притягнення до кримінальної відповідальності за незакінчений злочин (за готування до злочину та за діяння, безпосередньо спрямоване на вчинення злочину), оскільки шляхом добровільної відмови особа припиняє створену нею небезпеку, не дає їй реалізуватися, перетворитися на фактичне спричинення шкоди об'єкту, перешкоджає закінченню злочину.

З частини другої даної статті випливає, що особа, яка добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, не підлягає кримінальній відповідальності за вчинення нею готування до злочину та за діяння, безпосередньо спрямовані на вчинення злочину. У зв'язку з цим, дана норма має велике значення для попередження закінчення злочинів, оскільки сприяє відмові від продовження і завершення розпочатого особою злочину. Її положення про добровільну відмову можуть бути використані й іншими особами для попередження злочинів.

Соціально-правовим наслідком добровільної відмови, як різновиду заохочувальних норм, є абсолютно безумовне і обов'язкове звільнення особи від кримінальної відповідальності за готування до злочину або замаху на злочин. Цим звільненням держава гарантує заохотити будь-кого, хто добровільно припинить вчинення злочину і сам відверне шкоду суспільним відносинам, що охороняються кримінальним правом.

СИРОТЮК
Олена Володимирівна

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАОХОЧЕННЯ: ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР

Згідно з позицією ООН, визначення сучасної стратегії запобігання злочинності вимагає систематичної оцінки соціальних затрат та вигід, бо за наявності альтернативи суспільство потребує вибору такого варіанту, який передбачає найменші витрати людських зусиль та матеріальних ресурсів і, разом із тим, надає максимальних переваг [1]. У Поясню-